

Економіка підприємства

УДК 346(076.5): 351.

ВИКОРИСТАННЯ ПОКАЗНИКІВ ЗАТРАТ В ОЦІНЦІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

Ляшенко О.М., Погорелов Ю.С.

Запропоновано підхід до оцінки економічної безпеки підприємства із використанням показників затрат за умов класифікації погроз підприємства за критеріями терміну дії та відношення до підприємства.

Ключові слова: економічна безпека, показники затрат, класифікація погроз, підхід, оцінка, загрози.

В умовах ринкової економіки вітчизняні підприємства зіштовхнулися з високим ступенем невизначеності розвитку подій, несподіваними та загрозовими впливами зовнішнього середовища, до дії яких внутрішній стан переважної більшості підприємств та логіка мислення топ-менеджерів були не готові. В епоху, з одного боку, розвитку та зміцнення української економіки, а з іншого, за часів поширення таких негативних явищ як, наприклад, райдерство, підприємства вимушені особливо ретельно слідкувати за появою загроз як зовнішнього, так і внутрішнього характеру та своєчасно (що, перед усе, означає заздалегідь) реагувати на їх появу. Збільшення числа загроз, помножене на посилення глобалізаційного впливу та загострення конкурентної боротьби, особливим чином актуалізувало необхідність забезпечення соціально-економічної безпеки підприємств.

Дотепер через нерозвиненість наукового передбачення забезпечувати соціально-економічну безпеку підприємства намагалися виключно реактивно, тобто за фактом реалізації внутрішніх або зовнішніх загроз. Іноді били на сполох лише тоді, коли надзвичайна ситуація ставала реальністю, переходила у розряд некерованої, внаслідок чого починала назрівати катастрофа. Але поступово сформувалася інша система поглядів на те, як менеджерам підприємств необхідно діяти для забезпечення соціально-економічної безпеки. Зараз діяльність успішних вітчизняних підприємств майже завжди позначена активно впроваджуваною стратегією попередження загроз будь-якого походження й супроводжуючою її тактикою дій випереджального характеру. Адже дійсно, набагато розумніше, і, що важливо, дешевше передбачити появу загрози, використовуючи альтернативний управлінський інструментарій, зокрема, систему параметрів випереджального (прогнозного) оцінювання стану як зовнішнього, так і внутрішнього середовища підприємства, ніж усувати їх руйнівні наслідки.

Процес забезпечення соціально-економічної безпеки підприємств має на меті освоєння та інтеграцію різних видів ресурсів, використання яких потребує певних затрат. З іншого боку, зрозуміло, що затрати підприємства та управління затратами безпосереднім чином впливають на стан економічної безпеки підприємства, оскільки затрати підприємства обмежують його прибуток, впливають на рентабельність та певним чином – на ліквідність підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показав, що, незважаючи на сьогоденну актуальність проблематики економічної безпеки підприємства та наявність певної кількості публікацій з цього приводу [7,9,10,11,17], питання оцінки економічної безпеки з позицій управління затратами та із використанням відповідної інформації на підприємстві практично не розглядалися. З іншого боку, незважаючи на висвітлення проблематики управління затратами в сучасних наукових працях [1-6,8,12,14-16], сфера управління затратами, зазвичай, не пов'язується з проблематикою економічної безпеки підприємства.

Метою статті є формування основ часткової оцінки економічної безпеки підприємства на підставі інформації про затрати підприємства.

Забезпечення соціально-економічної безпеки є однією з найважливіших проблем, що стоять перед будь-яким вітчизняним підприємством. У загальній системі управління підприємством підсистема забезпечення соціально-економічної безпеки тісно пов'язана з підсистемою управління затратами. Можна навести численні докази цьому твердженню. З одного боку, для підтримки рівня безпеки підприємство вимушено нести певні затрати, які часто є трансакційними за своєю суттю. З іншого боку, від стану затрат підприємства значною мірою залежить рівень його економічної безпеки, оскільки саме затрати обмежують прибуток підприємства, тобто джерело його подальшого розвитку.

Процес забезпечення соціально-економічної безпеки підприємств супроводжується виникненням відповідних затрат (рис. 1).



Рис. 1. Сфери виникнення затрат з приводу забезпечення соціально-економічної безпеки підприємства

Першою основною сферою виникнення затрат на забезпечення соціально-економічної безпеки підприємств є, перш за все, інформаційне забезпечення, тобто затрати на пошук інформації про загрози зовнішнього та внутрішнього характеру. Традиційно такі затрати відносять до категорії трансакційних. Планування заходів щодо забезпечення соціально-економічної безпеки, реалізація превентивних, пріоритетних та оперативних заходів потребують певних і в цілому передбачуваних затрат. На відміну від цих затрат необхідні затрати на усунення наслідків реалізації загроз соціально-економічній безпеці та виправлення помилок при плануванні заходів щодо її забезпечення є практично непрогнозованими. Адже існує така закономірність: виправлення помилок, допущених на етапі планування заходів, потребує на етапах їхньої реалізації залучення додаткових коштів, які істотно перевищують затрати, що пов'язані із розробкою програм. Тому першочерговими завданнями в управлінні затратами з позицій економічної безпеки є розрахунок величини коштів, що є необхідними для забезпечення соціально-економічної безпеки підприємств при мінімально необхідних затратах, та величини коштів, що необхідні для забезпечення такої безпеки при існуючих фінансових можливостях. При цьому для вирішення найважливішого завдання – фінансування заходів, необхідних для здійснення пріоритетних заходів із забезпечення соціально-економічної безпеки, мають визначатися потенційні джерела фінансування з можливими сценаріями окупності затрат. Крім того, слід зазначити, що на кожній стадії життєвого циклу підприємства реалізація будь-яких заходів із забезпечення соціально-економічної безпеки підприємств може супроводжуватися затратами різної величини. Після реалізації пріоритетних заходів із забезпечення соціально-економічної безпеки підприємства слід реалізувати оперативні заходи поточного характеру, але варто зазначити, що реалізація таких заходів має бути економічно обґрунтованою, тобто економічна вигода має бути більшою за понесені затрати. Нарешті останньою сферою виникнення затрат є усунення загроз соціально-економічній безпеці та виправлення помилок при плануванні заходів щодо її забезпечення.

Зв'язок затрат із економічною безпекою підприємства не викликає сумнівів, але більший інтерес представляє зв'язок зворотній – між затратами та поточним станом економічної безпеки. Такий зв'язок пропо-

нується розглядати у розрізі впливу окремих загроз на стан соціально-економічної безпеки підприємства та подальшого кількісного оцінювання таких загроз із використанням інформації щодо затрат підприємства. Систематизація загроз підприємства представлена в табл. 1.

Таблиця 1.

Систематизація загроз підприємства

Критерій систематизації	Види загроз
Відношення до підприємства	Зовнішні, внутрішні
Термін прояву загрози	Короткострокові, середньострокові, довгострокові

Зовнішні загрози впливають на діяльність підприємства, але вони виникають в зовнішньому середовищі і здебільшого їхнє виникнення є неконтрольованим для підприємства. Внутрішні загрози виникають всередині підприємства, вони не завжди є контрольованими, але все ж таки є більш контрольованими, ніж загрози зовнішні. Критерій терміну прояви загрози відображає період часу, у якому вона може реалізуватися. Тому можна вирізнити короткострокові, середньострокові та довгострокові загрози.

За результатами запропонованої систематизації загроз підприємства представляється можливим вирізнити основні загрози для підприємства, що можуть виникати в сфері управління затратами. Список та класифікація таких загроз подані в табл. 2.

Після визначення характеру кожної загрози в сфері затрат, яка негативним чином може вплинути на стан економічної безпеки підприємства, представляється доцільним кількісно оцінити такі загрози з метою отримання кількісної оцінки кожної загрози та формування певної узагальнюючої оцінки економічної безпеки підприємства на підставі використання інформації про його затрати.

Запропоновані показники для кількісної оцінки кожної з виділених загроз економічній безпеці підприємства представлені в табл. 3. Слід зазначити, що для певних показників діапазон складає 0...1, а для деяких показників діапазон значень заздалегідь визначити досить складно, що ускладнює інтерпретацію отриманих оцінок та формування певного узагальнюючого показника.

Таблиця 2

Класифікація загроз підприємства у сфері затрат

Сутність загрози	Відношення до підприємства		Термін прояву загрози		
	Зовнішня	Внутрішня	Короткострокова	Середньострокова	Довгострокова
Виникнення позапланових внутрішніх затрат		•	•		
Виникнення позапланових внутрішніх затрат у розрахунку на обсяг виробленої продукції		•	•		
Виникнення позапланових внутрішніх затрат у розрахунку на обсяг реалізованої продукції		•	•		
Неочікуване зростання вхідних затрат	•		•		
Неочікуване зростання трансакційних затрат	•		•		
Негативні зміни у поточній структурі затрат підприємства		•	•		
Негативний ефект масштабу виробництва		•		•	
Виникнення незапланованих затрат через помилки в управлінні затратами		•		•	
Неокупність інвестиційних затрат		•		•	
Зміна структурних факторів затрат через певних причин, які не залежать від підприємства і не є контрольованими	•			•	
Низька результативність інвестиційних затрат підприємства		•			•

Оцінюваний діапазон значень кожного показника для кожної з виділених загроз подано в табл. 4.

Показники для кількісного оцінювання загроз підприємства у сфері затрат

Вид загрози	Запропонований показник	Умовні позначення
Виникнення позапланових внутрішніх затрат	$\left 1 - \left \frac{СПЗ}{СФЗ} \right \right $	СПЗ – сукупні планові затрати; СФЗ – сукупні фактичні затрати
Виникнення позапланових внутрішніх затрат у розрахунку на обсяг виробленої продукції	$\left 1 - \left \frac{СПЗ/ОВП}{СФЗ/ОВФ} \right \right $	ОВП – обсяг виробництва плановий; ОВФ – обсяг виробництва фактичний
Виникнення позапланових внутрішніх затрат у розрахунку на обсяг реалізованої продукції	$\left 1 - \left \frac{СПЗ/ОРП}{СФЗ/ОРФ} \right \right $	ОРП – обсяг реалізації плановий; ОРФ – обсяг реалізації фактичний
Неочікуване зростання вхідних затрат	$\sqrt[t]{\prod_{i=1}^t \frac{ВЗ_i}{СФЗ_i}}$	ВЗ – вхідні затрати; i – індекс періода
Неочікуване зростання трансакційних затрат	$\sqrt[t]{\prod_{i=1}^t \frac{ТЗ_i}{СФЗ_i}}$	ТЗ – трансакційні затрати; i – індекс періода
Негативні зміни у поточній структурі затрат підприємства	$\sum_{i=1}^t \sqrt{(D_{i1} - D_{i0})^2}$	t - кількість видів затрат за вибраним критерієм структури, D_{i1} – частка затрат виду i у звітному періоді, D_{i0} – частка затрат виду i у базисному періоді (Примітка: періоди розглядаються короткострокові, наприклад, місяці)
Негативний ефект масштабу виробництва	$\prod_{i=2}^t \left[\frac{(СФЗ/ОРФ)_{i-1}}{(СФЗ/ОРФ)_i} \right]$	
Виникнення незапланованих затрат через помилки в управлінні затратами	$\prod_{i=2}^t \left[\frac{(ЗУ/СФЗ)_{i-1}}{(ЗУ/СФЗ)_i} \right]$	
Неокупність інвестиційних затрат	$\frac{ОП}{ІЗ} - \frac{ПП}{ІК}$	ОП – очікуваний прибуток, ІЗ – інвестиційні затрати, ПП – поточний прибуток, ІК – інвестований капітал
Зміна структурних факторів затрат через певних причин, які не залежать від підприємства і не є контрольованими	$\sum_{i=1}^t \sqrt{(D_{i1} - D_{i0})^2}$	t - кількість видів затрат за вибраним критерієм структури, D_{i1} – частка затрат виду i у звітному періоді, D_{i0} – частка затрат виду i у базисному періоді (Примітка: періоди розглядаються довгострокові, наприклад, квартали за декілька років або окремі роки за період 5-7 років)
Низька результативність інвестиційних затрат підприємства	$\frac{ОП}{ІЗ} - СГР$	СГР – середньогалузева рентабельність капіталу

Для певних показників діапазон зміни можна визначити із використанням логічних обмежень, які існують для тієї чи іншої формули, за допомогою якої визначено показник. Інші показники мають галузеву прив'язку і заздалегідь визначити діапазон їхніх значень досить важко.

Таблиця 4

Діапазон значень показників для кількісного оцінювання загроз підприємства у сфері затрат

Вид загрози	Формула для кількісного оцінювання загрози	Характер показнику	Діапазон значень запропонованого показника
Виникнення позапланових внутрішніх затрат	$\left 1 - \left 1 - \frac{СПЗ}{СФЗ} \right \right $	Стимулянта	0...1*
Виникнення позапланових внутрішніх затрат у розрахунку на обсяг виробленої продукції	$\left 1 - \left 1 - \frac{СПЗ/ОВП}{СФЗ/ОВФ} \right \right $	Стимулянта	0...1*
Виникнення позапланових внутрішніх затрат у розрахунку на обсяг реалізованої продукції	$\left 1 - \left 1 - \frac{СПЗ/ОРП}{СФЗ/ОРФ} \right \right $	Стимулянта	0...1*
Неочікуване зростання вхідних затрат	$\sqrt[t]{\prod_{i=1}^t \frac{BZ_i}{СФЗ_i}}$	Дестимулянта	показник залежить від галузі
Неочікуване зростання трансакційних затрат	$\sqrt[t]{\prod_{i=1}^t \frac{TZ_i}{СФЗ_i}}$	Дестимулянта	показник залежить від галузі
Негативні зміни у поточній структурі затрат підприємства	$\sum_{i=1}^t \sqrt{(Di_1 - Di_0)^2}$	Дестимулянта	Заздалегідь не визначений
Негативний ефект масштабу виробництва	$\prod_{i=2}^t \left[\frac{(СФЗ/ОРФ)_{i-1}}{(СФЗ/ОРФ)_i} \right]$	Стимулянта	Заздалегідь не визначений
Виникнення незапланованих затрат через помилки в управлінні затратами	$\prod_{i=2}^t \left[\frac{(3Y/СФЗ)_{i-1}}{(3Y/СФЗ)_i} \right]$	Стимулянта	Заздалегідь не визначений
Неокупність інвестиційних затрат	$\frac{ОП}{ІЗ} - \frac{ПП}{ІК}$	Стимулянта	Заздалегідь не визначений
Зміна структурних факторів затрат через певних причин, які не залежать від підприємства і не є контрольованими	$\sum_{i=1}^t \sqrt{(Di_1 - Di_0)^2}$	Дестимулянта	Заздалегідь не визначений
Низька результативність інвестиційних затрат підприємства	$\frac{ОП}{ІЗ} - СГР$	Стимулянта	Заздалегідь не визначений

Із використанням запропонованих формул можна отримати кількісну оцінку наслідків реалізації загрози, яка виникає в сфері управління затратами підприємства і на підставі такого кількісного виразу прийняти необхідне управлінське рішення щодо протидії загрозам економічній безпеці підприємства.

ВИСНОВКИ

За результатами досліджених загроз економічній безпеці підприємства у сфері затрат проведено класифікацію таких загроз й запропоновано показники для їхнього кількісного оцінювання із визначенням стимулятивного або дестимулятивного характеру таких показників. Безумовно, для формування єдиної оцінки економічної безпеки підприємства щодо затрат було б доцільно скористатися певним узагальнюючим показником. Для отримання такого узагальнюючого показника можна сформувати лінійну регресійну модель, яка, однак, в такому випадку буде достатньо складною або скористатися радіальним профілем. У той же час обмеженням для використання радіального профілю є різний діапазон зміни запропонованих показників. Крім того, їхня поєднана вагомість у визначенні сукупної оцінки загроз економічній безпеці підприємства у сфері затрат залишається недослідженою, а обов'язковою умовою використання радіального профілю є однакова вагомість застосовуваних показників. Це обмеження можна подолати за результатами емпіричного дослідження запропонованих показників на підприємствах, що дозволить статистично надійно встановити діапазон їхнього коливання та дослідити вагомість кожного з показників.

Значення управління затратами в забезпеченні соціально-економічної безпеки підприємства проявляється при таких діях як одержання та верифікація сукупності релевантних даних щодо загроз зовнішнього та внутрішнього характеру; оцінювання результатів реалізації управлінських функцій, що потребує як передбачуваних, так і непередбачуваних затрат, наприклад, на виправлення помилок при плануванні заходів щодо забезпечення такої безпеки.

Перспективи подальших досліджень можуть мати достатньо розгалужену мережу напрямів, до числа яких належать визначення величини затрат на реалізацію превентивних, пріоритетних та оперативних заходів із забезпечення соціально-економічної безпеки підприємства на різних стадіях його життєвого циклу, формування єдиного узагальнюючого показника економічної безпеки підприємства з використанням показників затрат та розрахунків необхідних затрат підприємства та напрямів їхнього використання з метою забезпечення економічної безпеки підприємства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ананькина Е.А., Данилочкина Н.Г. Управление затратами. – М.: ПРИОР, ИВАКО-Аналитик, 1998. – 64 с.
2. Бургер А. Содержание и методы управления расходами // Бухгалтерский учет. – 1996. – №6. – С. 64-66.
3. Голов С.Ф. Управленческий бухгалтерский учет. – К.: Скарби, 1998. – 384 с.
4. Голов С.Ф. Управлінський облік: Підручник. – К.: Лібра, 2003. – 703 с.
5. Дайле А. Практика контроллинга: Пер с нем. / Под ред. и с предисл. М.Л. Лукашевича, Е.Н. Тихоненковой. – М.: Финансы и статистика, 2001. – 336 с.
6. Карпова Т.П. Основы управленческого учета: Учебное пособие. – М.: ИНФРА-М, 1997. – 392 с.
7. Козаченко Г.В., Пономарьов В.П., Ляшенко О.М. Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення: Монографія. – К.: Лібра, 2003. – 280 с.
8. Котляров С.А. Управление затратами: Учебное пособие. – СПб: Питер, 2001. – 160 с.
9. Кузенко Т.Б. Тактичне і стратегічне планування економічної безпеки підприємства // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – №3. – С. 142-152.
10. Лоханова Н. Система управління станом економічної безпеки підприємства: проблемні питання, концепція розвитку // Економіст. – 2005. – №2. – С. 52-56.
11. Пастернак-Таранущенко Г.А. Економічна безпека держави. – К.: Ін-т держ. упр. і самоврядування при КМ України, 1994. – 238 с.

12. Управленческий учет / Под ред. В. Паля и Р. Вандер Вила. – М.: ИНФРА-М, 1997. – 480 с.
13. Фокіна Н.П. Економічна безпека підприємства – найважливіша складова фінансової стійкості / // Актуальні проблеми економіки. – 2003. – №8. – С. 111-114.
14. Хан Д. Планирование и контроль: концепция контроллинга: Пер. с англ. / Под ред. и с предисл. А.А. Турчака. – М.: Финансы и статистика, 1997. – 800 с.
15. Хорнгрен Ч., Фостер Г. Бухгалтерский учет: управленческий аспект. – М.: Финансы и статистика, 1995. – 757 с.
16. Цал-Цалко Ю.С. Затрати підприємства: Навч посібник. – К.: ЦУЛ, 2003. – 656 с.
17. Цигилик І.І. Економічна безпека підприємства в системі внутрішнього економічного механізму // Економіка. Фінанси. Право. – 2004. – №12. – С. 3-5.